

Vrede voor en *in* mensen

Het is pijnlijk dat het er alle schijn van heeft dat religie aan de oorsprong staat van de conflicten die op dit moment de wereld in twee kampen hebben opgesplitst. Hoe kan religie daartoe aanleiding geven? Is niet religie precies een aangelegenheid van heil, van eenheid met zichzelf en de wereld, van verzoening tussen tegenstellingen? Wanneer binnen welke religie dan ook het verlangen geen ruimte krijgt, ontstaat de kiem voor fundamentalisme.

Christine Gruwez

filosofe en classica

- 'Zeg eens nar, waarom verontschuldigt jij toch altijd diegenen die schuldig zijn?'
- 'Opdat ik niet samen met de schuldigen wellicht ook de onschuldigen zou aanklagen!'
Raymundus Lullius (1232-1316) in het *Boek van de Minnaar en de Geliefde*.

Oorlog voeren. En vrede stichten. Oorlog kun je blijkbaar 'beheren' op de manier zoals je een bedrijf runt. Naties als zaakvoerders van een oorlog. Als ondernemers. Heet het overigens niet *bellum gerere* in het Latijn? De kansen afwegend, voor- en nadeel berekenend met de bedoeling er maximaal profijt uit te halen? Doelstellingen te realiseren? Vrede daarentegen kent geen andere doelstelling dan zichzelf. Vrede is een grondslag en een nieuw begin. Vrede is iets wat je doet zonder dat er iets al vooraf gegeven moet zijn. In het geboorteverhaal van het Lukasevangelie wordt bij de geboorte van het onschuldvolle Jezuskind door hemelse heerscharen vrede aan de mensheid verkondigd. 'Vrede op aarde', zo staat er in de Griekse tekst, 'Vrede op aarde in de mensen van goede wil' (in het Grieks: 'en antropois eudokias'). In de Latijnse hertaling werd het dan tot vrede voor de mensen ('pax hominibus').

Religie: tussen gemis en verlangen

Elke gevestigde religie vertrekt vanuit een bewustzijn van 'gemis'. Een pijnlijk wakker worden soms voor de ervaring dat wat ooit omhullend en nabij was, zich nu verwijderd. Vroeg of laat komt iedere mens op zichzelf te staan. Uit noodzaak en nood is de behoefte ontstaan de verloren gegane, vanzelfsprekende nabijheid van het goddelijke weer te herstellen. Maar nood hoeft niet alleen maar bepalend te zijn. Uit nood kan vrijheid ontstaan. En uit gemis verlangen. Verlangen is essentieel van een andere natuur dan verwachting. Verwachting heeft een afgebakend doel. En wanneer dit doel is ingevuld, lost de verwachting op. Verlangen wil niets anders dan de eigen kracht verdiepen. En richt zich daarom op een zo open mogelijk 'doel'. Verlangen is als een vlam die het innerlijk belicht. En die omwille van het licht zichzelf gaande wil houden.

Een vraag die je hier zou kunnen stellen is: hoe werd in de gevestigde religies met het gemis omgegaan? En welke plaats werd aan het verlangen toegemeten?

In veel opzichten blijkt hoe dit gemis werd geïsurpeerd in dienst van macht van groepen en instellingen. Kerken en instituties hebben dit gemis versluiert en omgebogen. Dit had tot gevolg dat het haast onmogelijk werd uit gemis verlangen te laten ontstaan. Verlangen is de soevereine beweging van de mens naar God toe. Boven nood en gemis uit. Omwille van God en niet omwille van zichzelf. De weg van de mystiek, zoals men deze in jodendom, christendom en islam tegenkomt (als religies in engere zin zijn deze drie de grote beheerders van het gemis), wijst op een omvorming van de nood en dus op een ontwikkeling. Maar mystiek heeft steeds een gevecht moeten leveren voor een geëigende plaats binnen de context van een gevestigde godsdienst.

Fundamentalisme of het onbereikbare verlangen

Misschien helpt het voorgaande om te begrijpen hoe fundamentalisme als mogelijkheid in

elke godsdienst latent aanwezig is. Fundamentalisme is een verlangen dat tot dwang verwordt. In feite betekent het dat er geen plaats wordt toegestaan aan het soevereine verlangen. Want verlangen is datgene wat individualiseert. Wat je tot de kern van je wezen brengt. Uiteindelijk is de mens in wezen verlangend. En dus in zijn diepste wezen 'religieus'. Maar een bepaald extern 'beheer' van het gemis verhindert dat een mens vanuit een intrinsieke nood in zich het verlangen kan wekken en werkzaam laten worden. Anders gezegd: zijn nood wordt hem ontnomen en ontzegd, waardoor hij niet kan doorstoten tot daar waar het verlangen wordt.

Nu kun je grosso modo twee grote strategieën onderscheiden in hun gedrevenheid om dit gemis en verlangen onbereikbaar te maken.

Een strategie bestaat erin de mens van dit verlangen af te leiden. Hem steeds weer nieuwe verlokkingen voor te houden, zodat hij van kortstondige ervaring naar ervaring fladdert en uiteindelijk niet meer kan teruggrijpen naar het punt waar dit alles begonnen is. De consumptiesamenleving, met haar overaanbod aan prikkels, die nauwelijks nog de volledige aandacht vragen, maar louter nog de periferie van de zintuiglijkheid bespelen, is daar een schoolvoorbeeld van. Zoals ook het kleine kind, wanneer een van de ouders weggaat, wordt 'afgeleid', zo wordt de mens in de westerse samenlevingen 'afgeleid' van zijn oorspronkelijke nood. Terwijl het ontwikkelingsmotief van elke mens met deze nood en het kunnen ervaren ervan te nauwste samenhangt.

De andere strategie leidt niet van deze nood weg, maar bevestigt ze. Jawel, in deze noodsituatie is de mens geplaagd. En hij heeft zich daarin te schikken. Want God, die boven hem staat en almachtig is, heeft hem in deze nood geplaagd. Het beklemtonen van de ondergeschiktheid ontkennt de nood niet, maar ontkennt wel dat de mens over een open ruimte beschikt om deze te kunnen ervaren. Als mens kan hij enkel deze nood ondergaan. En zolang een nood wordt ondergaan, als iets wat van buiten en bovenaf - vaak via almachtige instellingen - mede is opgelegd, kan dit nooit een aanleiding vormen tot ervaring. Ook hier wordt de mens van zijn eigen nood vervreemd. En kan deze bijgevolg niet verder uitgroeien tot verlangen.

Hoe dan ook, wanneer, binnen welke godsdienst dan ook, het verlangen geen ruimte krijgt, is de kiem voor fundamentalisme gelegd.

Het mysterie van het boze

Niet alleen blijkt dat het verlangen, als uiting van een soeverein zoeken naar verbinding, geen terechte plaats toebedeeld krijgt, ook is het beeld van goed en kwaad in de gevestigde religies onvolledig of op zijn minst onwerkzaam. Juist dit onwerkzame beeld van goed en kwaad heeft ertoe geleid dat de nu heersende vijandbeelden, die de ganse wereld in hun greep houden, hebben kunnen ontstaan. Goed en kwaad kunnen zich immers niet ten opzichte van elkaar losmaken. Er kan niet een goed zijn hier en een kwaad daar. Goed en kwaad hebben elkaar tot voorwaarde. Hoe dit te verstaan? De filosoof Peter Sloterdijk wijst erop dat in de westerse cultuur, die in brede zin gegroeid is uit het erfgoed van jodendom, christendom en islam, er een stroom is die van meet af aan werd geweerd en onderdrukt. Een vitale stroom, meent Sloterdijk, die we hebben geamputeerd. Hij bedoelt de gnostisch-manicheïsche stroom, waarin de vraag naar de zinvolheid van het goede inhield dat je ook de vraag stelde naar de zinvolheid van het kwade. Het kwaad is een integrerend element van de schepping. De scheppende machten hebben het kwade, net zoals het goede, gewild. Sterker: de schepping is uit de mengeling van goed en kwaad kunnen ontstaan en de mens is op zijn beurt een schepsel dat geweven is uit licht en duisternis. Anders gezegd: als mens hebben we aan beide deel. Precies dit gegeven is het waarop Rudolf Steiner doelt wanneer hij spreekt over de inwijding in het boze, waaraan iedere mens, in zoverre hij bewustzijnsmatig tot de hedendaagse tijd behoort, deelachtig is. De diepe zin van deze inwijding begint dan pas duidelijk te worden, wanneer men begrijpt dat goed en kwaad verinnerlijkte krachten zijn, en het goede ook het kwade kan verlossen.

Verlangen naar vrede

Vrede kan daar beginnen, waar er een verlangen is. Een oorlog verwacht, voorspelt, voorziet men. Vrede kan men enkel verlangen. En dit verlangen kan enkel wortelen in de diepste grond van de menselijke individualiteit, namelijk daar waar je het aangaat in jezelf én goed én kwaad - als neigingen, als mogelijkheden - te onderkennen. Vrede begint dus met vrede in jezelf. Want het is vrede stichten, wanneer je het kwade niet langer meer buiten jezelf plaatst, maar opneemt en toelaat in jezelf.

Vrede begint ook binnen de eigen religie en cultuur. Vrede *tussen* religies heeft tot voorwaarde dat binnen een en dezelfde religie het verlangen de nodige ervaringsruimte krijgt. Indien dit plaatsvindt, kunnen vanuit die ruimte religies naar elkaar toegaan en elkaar in deze ruimte ontmoeten.

Raymundus Lullius was een dertiende-eeuwse christen en een mysticus, geboren in Mallorca, die dit in een soort parabel tot uitdrukking heeft gebracht.

Drie mensen, drie wijzen, ontmoeten elkaar buiten de stadsmuren. Het zijn respectievelijk een jood, een christen en een moslim. Een heiden kruist hun pad. Hij is de natuurmens, die nog leeft vanuit de vanzelfsprekende verbondenheid met de goddelijke wereld. Door de woorden die de wijzen tot hem spreken, wordt hij zich van zijn 'gemis' bewust en ontwaakt in hem een soort smartelijke ervaring van godverlatenheid. Op dit ogenblik stelt ieder van de drie wijzen zijn religie aan hem voor. Vol dankbaarheid neemt de heiden afscheid van hen, nadat het drietal hem erop heeft gewezen dat hij zijn keuze niet hoeft bekend te maken. Liefst niet. Want dit geeft hun de mogelijkheid hun gesprekken onderling voort te zetten. En dit is belangrijker dan wat de heiden uiteindelijk heeft gekozen.

Verlangen naar gesprek en verlangen naar vrede hebben een gemeenschappelijke wortel. Een beeld dringt zich op (overigens door Lullius aangewend): waar verlangen is, leeft in het innerlijk een stille, maar doorgaande kracht, te vergelijken met een vlam. Wanneer verschillende vlammen elkaar ontmoeten, vormen ze samen één vlam, brandend van éénzelfde liefde en toch te onderscheiden, toch niet opgaand in elkaar. Voorwaarde is wel dat er een vlam is.

Raymundus Lullius, *Buch vom Heiden und den drei Weisen*. Herder Verlag, 1986.

Peter Sloterdijk, *Weltrevolution der Seele*, Artemis & Winkler, 1995.

Rudolf Steiner, *Geschichtliche Symptomatologie* (GA 185), Rudolf Steiner Verlag, 1982.

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 47, december 2001

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl